

Sampoa takomassa - opastuspalvelu FinELib-aineistojen käytön tueksi

Hankkeen tausta

Kansallinen elektroninen kirjasto [FinELib](#) järjesti vuonna 1998 hankekilpailun, jolla etsittiin toteuttajaa ohjelman hankkimien elektronisten aineistojen käytönopastuspalvelulle. Voitto kilpailussa toi tehtävän työryhmälle, johon Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalvelun edustajien lisäksi tuli edustus myös [tietojenkäsittelytieteiden laitoksen](#) multimediaopintokokonaisuudesta.

Sopimuksen mukaan palvelun toimittajan tuli laatia opastuspalvelu, jossa on kuvailut sopimusta solmittaessa käytössä olevista FinELib-aineistoista. Palvelun tilaaja huolehtii tulevien aineistojen päivittämisestä tietokantaan ja palvelun kehittämisestä. Toimittajan oli määrä toteuttaa palvelu niin, että päivitys ja kehittäminen on mahdollista hoitaa. FinELibin yleisenä ohjeena oli pyrkiminen tiiviiseen esitystapaan.

Opastuksen tuli soveltua tieteellistä tietoa tarvitseville henkilöille. Pääasiassa nämä ovat oppinäytteitä tekeviä opiskelijoita tai tutkijoita, joiden pitää saada nopeasti vastaus jonkin FinELibin hankkiman tiedonlähteen sisältöä tai käyttöä koskevaan kysymykseen. Opastukseen haluttiin aineistojen kuvailun ja käytönopastuksen lisäksi asiaa myös tiedonhaun yleisistä perusteista.

Kirjaston tietopalvelusta opastuspalvelutyöryhmän jäseniksi tulivat Anja Agander, Mirja Laitinen, Risto Heikkinen, Toini Alhainen ja Liisa Halttunen. Multimediapuolesta vastasivat Iikka Kuukka ja Pertti Mäki-Välkkilä ryhmineen. Kolme ensin mainittua on aikaisemmin osallistunut [Tiedonhakijan teho-oppaan](#) laatimiseen.

Työhön käsiksi

Aluksi työ ei ottanut lähteäkseen käyntiin. Ideoita, väliin varsin korkealentoisiakin, pyöriteltiin suuntaan ja toiseen. Sellaista kohtaa, josta olisi päästy tekemiseen käsiksi, ei tuntunut löytyvän. Kun lopulta päätettiin tehdä palvelusta asiallinen tekstipohjainen arkiversio, joka höystetään sopivilla, asiaa valaisevilla multimediaelementeillä, päästiin viimein alkuun.

Opastuspalvelun nimi kehkeytyi työn kuluessa yhdestä alunperin harkittavana olleesta kalevalahenkisestä kuvitusideasta. Alkuperäisen Sammon tuli takoa loppumattomiin aineellista rikkautta omistajalleen; tämän sammon opastamana tiedonhakija pääsisi haltuunottamaan itselleen maailmassa aikojen saatossa kerääntynyttä henkistä pääomaa.

Työn kuluessa tuli usein esiin ideoita, joita olisi ollut mukava ryhtyä toteuttamaan. Resurssien puutteen vuoksi ne kuitenkin päätyivät "miljoonalaatikkoon", ideavarastoon, jota tulevaisuudessa toivottavasti voidaan hyödyntää.

Sammon rakenne

Sampo-palveluun päädyttiin laatimaan seuraavat osiot: tiedonhakua yleisesti käsittelevä osuus, kaikkien palvelujen kuvailu ja osin aineistoryhmittäiset "pikaoppaat" hakuesimerkkeineen, sanasto sekä tietovisa, kevennykseksi muuten asiapitoiseen opastukseen. Sammossa on myös englanninkielinen lyhennelmä tiedonhakuosuudesta. Alkuperäiset aineistot ovat kaikki englanninkielisiä, joten kuvailuja ja ohjeita ei ollut tarpeen enää toistamiseen tehdä englanniksi. Kuvailuissa on linkit alkuperäisiin kuvailuihin ja ohjeisiin.

Sammon kotipaikka on FinELibin [aineistosivulla](#). Logo-painikkeen voi käydä noutamassa omalle sivulle sijoitettavaksi, ohjeet ovat palvelussa. Sampo avautuu omaan ikkunaan siten, että lähtösivu jää osin näkyviin. Tällöin voidaan kätevästi liikkua sivulta toiselle. Sampo-sivua voi liikutella tarttumalla hiirellä siniseen yläpalkkiin. Esim. jos Tietovisa-linkki näkyy vain osin, ikkunaa kannattaa nostaa. Tekstit on mahdollista tulostaa sivun alalaidassa olevan Tulosta-linkin kautta.

Tiedonhaun kulku

Tiedonhakua kuvailevat osuudet tehtiin osin *Tiedonhaun teho-oppaan* tekijöiden aikana laatimien tekstien pohjalta. Kuvailussa edetään sopivan tiedonlähteen valitsemisesta hakuongelman täsmentämisen kautta varsinaiseen tiedonhakuun. Myös hakutuloksen arviointia ja aineiston käyttöön hankkimista käsitellään.

Asiasanastot, hakutavat ja hakuprofiilin laadinta operaattoreineen esitellään pähkinänkuoressa muutamien multimediaesimerkkien kera. Tiedonhaun kuvauksen mukana kulkevaksi hakuesimerkiksi valikoitui tuolloin vastikään oikeasti esillä ollut aihe "lahjakas lapsi esikoulussa". Ryhmän eri jäsenet laativat tekstit, joita hiottiin joukolla julkaisukuntoon.

Multimediaosiot

Multimediaosioden tuli työn tilaajan mukaan olla suhteellisen yksinkertaisia ja sellaisia, jotka olisi mahdollista saada näkyviin vaatimattomammallakin laitteistolla. Ääntä ei tämänkaltaisessa palvelussa pidetty tarpeellisena. Esimerkkejä hiottiin moneen kertaan, ja etenkin Boolean operaattoreiden käyttöä esittelevä osio muuttui ulkonäöltään vielä kovasti työn kuluessa.

Multimediaelementtien katseluun tarvitaan apuohjelma, jonka voi noutaa verkosta ilmaiseksi. Sen [asentaminen](#) onnistuu helposti palvelussa olevien ohjeiden avulla.

Tiedonlähteiden kuvailut

Kuvailutyöhön ryhdyttiin miettimällä, mitkä asiat palveluista tulisi esittää. Samalla koottiin ehdotusta tallennuspohjaksi. Ehdotus lähetettiin FinLibin kautta arvioitavaksi muutamille tahoille ja kommenttien jälkeen pohjaa vielä hiottiin.

Kuvailujen sisältö muotoutui pääpiirteissään seuraavaksi: palvelun tuottaja www-osoitteineen, palvelun sisältö pääaihealueineen, palvelun ajallinen kattavuus ja päivitysväli, palveluun pääsy, käyttöehdot, ohjelmisto- ja laitevaatimukset sekä hakuohje. Konsortion jäsenet ovat nähtävillä pudotusvalikoissa ja kuvailusta on linkit mahdollisiin lehtiluetteloihin ja asiasanastoihin.

Tiedonlähteet on jaoteltu lehtiin, viitetietokantoihin ja hakuteoksiin sekä muihin aiheistoihin. Kaikki aineistot on jaettu neljään tieteenalaryhmään. Jokin palvelu voi olla useammassakin ryhmässä. Aineisto painottuu etenkin tietokannoissa luonnontieteiden ja tekniikan ryhmään.

Yhteensä noin 90 tietoresurssin kuvaileminen oli ehdottomasti koko opastuspalvelun suurin työ. Valmiit kuvaukset näyttävät sangen tiiviiltä ja vaatimattomiltakin, mutta osin jopa huomattavan laaja-alaisten palvelujen kuvaaminen muutamien sanoin oli useasti paljon työläämpää kuin olisi ollut tietokannan alkuperäisten kuvausten suomeksi kääntäminen.

Kuvailujen teko lankesi työryhmän jäsenille itse kunkin omien tieteenalojen mukaan, mutta pientä huutokauppaakin käytiin, koska kaikilla aloilla ei ole kirjastossa omaa edustajaa.

Hakuohjeet

Ohjeissa pyrittiin kuvaamaan palvelun käytön kannalta keskeisimmät piirteet kuten selaus, eri hakutavat ja tulostus. Ohjeiden laajuus riippuu palvelun luonteesta; lehtipalveluiden ohjeet saattavat olla suppeammat kuin viitetietokantojen. Tavallisesti ohjeissa on myös hakuesimerkit. Kaikkine alatietokantoihin nelisenkymmentä tietokantaa sisältävässä [CSA:n](#) palvelussa sosiaalitieteitä lukuunottamatta on yhteinen ohje, jossa on eri alojen esimerkkejä. Osa luonnontieteiden ja tekniikan palveluista on sellaisia, joita JY:n käytössä ei ole, ja ohjeet jouduttiin tekemään lyhyen kokeilun perusteella - Biosis-paketista jopa näkemättä varsinaista käyttäjille aukeavaa palvelun avausta.

Kuvailuista on linkit myös palvelujen tuottajien omiin ohjeisiin. Nämä ohjeet ovat yleensä hyvin seikkaperäisiä: niitä tutkimalla selviävät varmasti kaikki palvelun sisältämät toiminnot.

Sanasto ja tietovisa

Käyttäjän avuksi laadittiin aakkosellinen sanasto, josta selviää niin mindmapin, tesauruksen kuin YSAnkin merkitykset. Loppukevennyksenä palvelussa on tietovisa, jonka avulla voi testata omia FinELib-aineistoja koskevia tietojaan.

Arviointi

Palvelua testattiin eri yhteyksissä opiskelijavoimin. Palvelun tuolloisesta osittaisesta keskeneräisyydestä johtuvia huomioita oli kirjattu, mutta ylimalkaan palaute oli sangen myönteistä. Palvelua pidettiin hyvin rakennettuna kokonaisuutena, helppokäyttöisenä ja selkeänä: "ei ensisilmäyksellä karkota avutonta yhteiskuntatieteilijää". Kiitoksia tuli myös siitä, että tekstin määrä ei ole liian suuri: "saattaisi jaksaa lukea ihan oikeesti...". Myös tietovisaa kiitettiin mukavaksi ja opettavaksi lisäksi.

Lopuksi

Sampo on nyt tekijöiden osalta valmis. Toivotaan kovasti, että tiedonhakijat löytäisivät palvelun ja se olisi heille hyväksi avuksi. Ties vaikka tekijöille joskus vielä tulisi tilaisuus ryhtyä miljoonalaatikkaa penkomaan...

Liisa Halttunen

Informaatikko